

nének meg, de hozzászoknának az elmélyedő munkához is. Az nem volna baj, hogy esetleg az egész év alatt csak egy vagy két munkát végeznének így el; egy könyv alapos ismerete és tökéletes megértése többet ér száz kompendiumnál!

Ámde mindehhez az egyes írók jó és magyarázatokkal kísért fordítására volna szükség. És itt el nem kerülhetjük, hogy rá ne mutassunk pædagogiai irodalmunk ebbeli szegénységére. Alig van egy-két hasznavehető fordításunk. A pædagogia klasszikusai közül még csak nagyon kevesen szólaltak meg magyar nyelven. Sok és nagy munka vár még e tekintetben reánk. A külföld példája csak serkentőleg és siettetőleg hathat. Hogy csak néhányat említsünk, ilyen fajta német vállalat, mely még 1876-ban indult meg, a *Pædagogische Klassiker*, mely minden idők és népek legjobb pædagogiai íróinak műveit nyújtja, életüket és műveiket méltató bevezetéssel kísérve. Ugyancsak ilyenmű francia vállalat a *Collection des principaux ouvrages pædagogiques français et étrangers*. Míg ezek az egyes írókat magukat szólaltatják meg, addig a G. Compayré által *Les grands éducateurs* c. megindított sorozatos vállalat az egyes írók életét és műveit ismerteti és méltatja, szintén hasznosan hozzájárulván a pædagogia történetének népszerűsítéséhez és megkedveltetéséhez.

Természetesen, a külföld nagy pædagogusai mellett a neveléstörténet keretében a magyar vonatkozásoknak és a magyar neveléstörténetének is nagy tért kell szentelni. Igaz, hogy ez még nincs teljesen megírva, de néhány kiváló, egyes korokat felölelő munkával máris dicsekedhetünk. És most, hogy a Magyar Pædagogiai Társaság «a hazai nevelés és oktatás fontosabb írott vagy nyomtatott történeti emlékeit összegyűjteni» elhatározta, a jobb jövő reménye int felénk.

MOLNÁR OSZKÁR.

FLEURY KOLOS.

(Befejező közlemény.)

IV.

Mintán ekként a lélek és test javait előmozdító ismereteket megállapította Fleury, áttér az anyagi javak, a vagyon fenntartásának szolgálatában álló ismeretek elemzésére, melyeknek a gyakorlati élet szempontjából van fontosságuk.

Ezek között első helyen említi az *anyanyelv* tanítását. Itt már némileg járt úton haladhatott, mert hivatkozhatott a Port-Royal és az Oratorium tanáraitra, kik az anyanyelv tanítását, helyesebb pædagogiai felfogásból kiindulva, megkezdették és a latin mellett némi

önállóságra emelték. Fleury velük együtt hibáztatja azt a régebben dívó eljárást, hogy a latinul nem tudó gyermeknek latin nyelven frott grammatikát adták a kezébe, ebből kellett neki a latin nyelv szabályait megtanulni s egyúttal az általános nyelvtani fogalmakkal megismerkedni; az anyanyelv grammatikáját pedig egyáltalában nem is tanították. Ezzel szemben utal Fleury az egyedül helyes eljárásra, mely abban áll, hogy az anyanyelv grammatikájának anyanyelven való tanulása meg kell hogy előzzön minden idegen grammatikát. Minthogy pedig a gyermek anyanyelvét már tudja és annak szabályait minden pillanatban alkalmazza, ne könyvből tanítsuk az anyanyelv grammatikáját, hanem magukkal a tanulókkal vonassuk el az élő nyelv példáiból, azaz «elmélkedtessük a gyermeket saját nyelvéről», mint Fleury kifejezi (XXII. fej.) s ily módon igyekezzünk tudatosá tenni a lelkében szunnyadó ismereteket. «Kevés szabály és sok gyakorlat», ez az a módszeres elv, melyet követésre méltónak ajánl a nyelvtanításban.

Föltűnő dolog, hogy a *számtannal* néhány sorban végez Fleury. Kiszemeli belőle a tanítás céljára a négy alapműveletet, a különféle számjegyek, továbbá a gyakorlatban előforduló mértékek és súlyok ismertetését, végül az arányok tanát. Ezek szerinte a számtannak azon részei, melyek a mindennapi életben alkalmazhatók, melyeknek tudása ennél fogva haszonnal jár. Valóban nehéz megértenünk, mikép lehetséges, hogy az a *pædagogiai* elmélkedő, aki más tekintetben annyira Descartes matematikai alapon nyugvó filozófiájának hatása alatt állott s aki, mint később látni fogjuk, a geometria eszképző erejét és szabatos gondolkodásra szoktató hatását oly rendkívül sokra becsüli, a geometria testvértudományának, az arithmetikának hasonló természetéről egészen megfeledkezve, az utóbbit csupán gyakorlati szempontból méltányolja.

Legjobban kidomborítják Fleury tanulmányi rendjének gyakorlati szellemét a *gazdasági és jogi ismeretek*. Az előbbin bizonyos gyakorlati tudnivalók összeségét kell értenünk, melyek az élet anyagi részének helyes berendezésére szükségesek s melyeknek nem-tudása miatt mindig anyagi kárral lakolunk. Éppen ezért Fleury szerint a gyermekeknek «meg kell ismerniök a földet, amelyen élnek, a kenyeret, amelyet esznek, az állatokat, amelyek szolgálatukra vannak, különösen pedig az embereket, akikkel érintkezni fognak». (XXIX. fej.) Az élet reális oldalát kell megmutatni nekik, hadd lássák saját szemükkel, hogyan készül az ember tápláléka, ruházata, lakása és sokféle eszköze. Be kell avatni a gyermekeket azon anyagi gondokba, melyek a család fenntartásával és a vagyon kezelésével járnak. El kell vinni őket a kézművesek műhelyeibe, hogy közvetetlen tapasztalásból

szerezzék meg e gyakorlati ismereteket, melyeket az iskola padjain, könyvből betanulva nem lehet elsajátítani, hanem csak alkalmoszerűen, magának a való életnek megfigyeléséből és az emberekkel való beszélgetésből lehet megtanulni. Nem érdektelen megemlíteni, hogy Fleury e gazdasági ismereteket, melyeknek megtanítását az atya vagy gyám feladatává teszi, lehetőleg össze szeretné kapcsolni a többi tanulmánnyal. Pl. azt kívánja, hogy a számtani műveletek begyakorlására a háztartás köréből merítsük a példákat: készíttessünk a gyermekkel számlákat, vétessük vele jegyzékbe a kiadásokat és bevételeket. Ekként Fleury életrevaló nevelésre gondol, még pedig egy egész századdal előbb, mint a philanthropinisták, kiknek feje, Basedow, *Elementarwerk* c. munkájában egészen hasonló tanokat hirdet.

Ugyanezen eszmekörben mozognak azok az elmélkedések is, melyek a *jogi ismeretekre* vonatkoznak. Itt sem korának szórszálhasogató jogtudományát érti Fleury, mely legkevésbé volt olyan természetű, hogy egy rationalis gondolkodású férfiú tetszését megnyerhette volna, hanem csak annyit tart szükségesnek az élet szempontjából, hogy ismerje a gyermek a legegyszerűbb jogi műszók jelentését, a magánjog elemeiből az öröklésre, házasságra és szerződésekre vonatkozó törvényeket, végül a jogorvoslat leggyakoribb eseteit. Mindezekkel igen célszerű már a gyermekkorban megismerkedni, mint-hogy a tapasztalat csak keserves csalódások és kellemetlenségek árán tanítja meg az embert a helyes eljárásra.

A gazdasági és jogi ismereteknek Fleury tanulmányi rendszerébe való behatolását egyenesen úgy tekinthetjük, mint a korszak nevelő eljárásának szükségképen bekövetkező visszahatását. Éppen ez a század volt az, melynek nevelési rendszere, az étellel való legcélszerűbb vonatkozást is szándékosan mellőzni igyekezve, megvetette ezeket a hétköznapi, gyakorlati ismereteket s a valóságtól mintegy elszakadva, az étellel semmi kapcsolatot nem ismerő tárgyaival egy elvont, elméleti világ számára készítette elő neveltjeit. Ezzel teljes ellentétben az életrevaló nevelést sürgető Fleury tantervének éppen e két utóbbi tantárgya áll leginkább az élet megismertetésének szolgálatában.

Különös figyelmet érdemelnek Fleurynek a *latin nyelv* tanításáról szóló fejtegetései. A klasszikus nyelvek ugyanis az ő tanulmányi rendjében elvesztik az oktatásban eddig elfoglalt középponti helyzetüket, amennyiben a latin a hasznos, de nem szükséges tárgyak közé, a görög pedig a kíváncsiságot kielégítő ismeretek csoportjába kerül. A célkitűzésben és módszer megállapításában egyaránt a gyakorlat embere szólal meg Fleuryből. A latin nyelv tanítása szerinte két célt szolgál: a latin írók megértését tárgyi ismereteink gyarapítása végett

és a latin beszéd megtanulását az idegenekkel való érintkezés lehetővé tétele céljából. Minthogy pedig a latin nyelv a franciával közeli rokonságban van: önként kínálkozik az alkalom, hogy fölhasználjuk a tanuló anyanyelvi ismereteit és ezekre alapítsuk a latin nyelv grammatikáját, melyből egyébként csupán azt kell tanítani, amiben a latin különbözik a franciától. Ez észszerű eljárást követve tetemesen meg fog rövidülni a latin nyelvtan s nagy könnyebbségére lesz a tanulóknak, hogy az idegen nyelv szabályai szorosan hozzá fognak kapcsolódni az anyanyelv grammatikájához. A gyakorlati felfogás abban is utat tör magának, hogy Fleury a latin irodalomból csak a prózáírók olvasását tekinti hasznosnak, mint akiknek műveiből tárgyi ismereteket szerezhetünk, ellenben a költők olvasását a kellemes időtöltéshez sorozza. Ezek a gondolatok egészen más látókört tárnak föl előttünk, mint a jezsuiták latin nyelvi tanításának fentebb adott rövid jellemrajza és úgy tekinthetők, mint elméleti kifejezései annak a helyesebb gyakorlatnak, mely az Oratorium és Port-Royal iskoláiban honosult meg először.

Azok után, amiket eddig emeltünk ki a Fleury munkájából, természetesnek fogjuk találni, hogy az író a *történelemmel* szemben is a hasznosság álláspontjára helyezkedik. Ehhez járul egy másik, nem kevésbé fontos mozzanat, a történeti érzéknek a rationalis világfelfogással együtt járó fejletlensége, mely a kor filozófiai álláspontjában leli magyarázatát s mely a történeti fejlődést méltányolni nem tudva, mindent az észszerűség szempontjából akar megítélni. E két szempontot figyelembe véve nem lesz nehéz megérteni, hogy Fleury a történelemnek igen csekély helyet juttat tantervében. «Egy közrendű embernek — úgymond — nagyon kevés történeti ismeretre van szüksége, ellenben sokkal többet kell tudnia annak, kinek valamikor része lesz a közügyek vezetésében, egy herceg pedig nem tudhat belőle elég sokat. . . Mégis első sorban saját országának és családjának történetét tanulja meg és részletesebben ismerkedjék meg a közelmulttal. Úgyszintén azt szeretném, hogy minden nemes ember jól tudja saját családjának történetét és minden magán ember jobban ismerje saját tartományát és városát történetét, mint a többi területeken végbe menő eseményeket.» (XXVIII. fej.) Mint e fejtegetések mutatják, Fleury nem képes megérteni a történettudomány nevelő értékét s erkölcsnemesítő hatását, hanem ridegen a hasznosság elvének alapján állva határozza meg a történeti ismeretek azon mértékét, melynek a társadalmi álláshoz képest gyakorlati fontosságot tulajdoníthatunk.

Egészen más megítélés alá esnek azok az elmélkedések, melyeket a természettudományoknak a tanterv keretébe való beillesztéséről Fleury művében olvashatunk. Maga az a tény, hogy övele vonul be

elméletben a természettudomány az iskolai tanulmányok közé, teljesen elegendő arra, hogy emlékezetessé tegye nevét a pädagogia történetében. Ezt a merőben új tantárgyat *természetráznak* nevezi Fleury, de a természettudományok egész körét érti rajta. «E név alá foglalom — úgymond — mindazon biztos és tapasztalaton alapuló ismereteket, melyek a világegyetemnek és a világegyetem valamennyi részének szerkezetére vonatkoznak.» (XXIX. fej.) Igen erősen hangsúlyozza, hogy lelki világunk és anyagi javaink mellett nem szabad elhanyagolni a bennünket körülvevő külső világ ismeretét. Erre a célra két disciplinát szemel ki a természettudományok egészéből, ú. m. a kosmographiát és anatómiát. Az előbbibe a világrendszer ismeretén kívül a föld belsejének s az ott található különféle testeknek tárgyalását, azaz a földtant és ásványtant is belefoglalja. Anatómián pedig érti a legközönségesebb állatok és növények belső szerkezetének és fő alkotórészeinek tanulmányát, valamint a szervezetek táplálkozásban és mozgásban nyilvánuló életműködéseinek világos megértését, vagyis a tulajdonképi természetrajzot. Nem mulasztja el nyomtatékosan rámutatni a természettudományok nagy formalis képzőerejére s a természet csodás szerkezetének és célszerű berendezésének megismerésében rejlő erkölcsi motivumokra. E gondolatokat a történelemtől mondottakkal szembeállítva, vehetjük legjobban szemügyre azt a roppant nagy különbséget, mely Fleurynek a történelmi és természettudományi ismeretekről táplált felfogását elválasztja. Amazokból kora szellemi irányának megfelelően csak curiosumokat vesz fel tanulmányi rendszerébe, míg itt messze megelőzve korát, a természettudományoknak, mint fontos nevelő és értelemfejlesztő tényezőeknek, kiváló helyet biztosít tanterve keretében.

Szem előtt tartva azt, amit a történelemtől széltünkben röviden már érintettünk, hogy Fleury a Descartes-féle rationalis filozófiai felfogás hatása alatt állott, előre is sejtelmünk lehet afelől, milyen álláspontot fog elfoglalni a *geometriával* szemben. Nemcsak gyakorlati alkalmazhatóságát méltányolja, hanem nagyon kiemeli egyedül a logikához hasonlítható alaki képző erejét, minthogy — úgymond — «általában formálja a szellemet és rendkívül erősíti az észet. Hozzászoktatja az embert ahhoz, hogy ne elégedjék meg a látszattal, valószínűséggel, hanem kétségtelen bizonyítékokat keressen és mindaddig meg ne állapodjék, míg csak a legkisebb joggal is kételkedhetik.» (XXX. fej.)

A geometriának vannak kétségbe vonhatatlan alapigazságai, melyeknek helyessége önmagában nyilvánvaló s melyekből szigorú következetességgel vezeti le tételeit. A logika általánosságban megadja a föltétlen bizonyosság ismertető jeleit, melyeknek megtanulása

után a geometria kiválóan alkalmas egyes logikai műveletek: a meghatározás, felosztás és következtetés gyakorlására. Fleury szerint e két tanulmány együtt a szabatos gondolkodás és logikus észjáráshoz szoktatás legkitünőbb iskolája. A geometriának a hasznos tárgyak közé iktatásával mintegy pótolni igyekezett Fleury azt a mulasztást, melyet az aritmetikával szemben elkövetett, midőn annak terjedelmét tanterve szervezésében oly szűk korlátok közé szorította.

Végül az sem érdektelen, amit az utolsó hasznos tárgyról, a *rhetorikáról* mond Fleury. Figyelmet kelthet, hogy ez elnevezés alatt — az iskolai gyakorlattal ismét szembe helyezkedve — kifejezetten francia rhetorikára gondol. Azonban e tárgy keretén belül nem csupán az ékesszólás szabályait akarja megismertetni, hanem általában a tanulóknak azt a képességét szándékozik kifejleszteni, hogy írásban és szóval ügyesen ki tudja fejezni gondolatait, hogy képes legyen a nyilvánosság előtt beszédet mondani, tanácskozás alkalmával a szóban forgó tárgyhoz hozzászólni, jelentést szerkeszteni vagy levelet írni. Mindennek pedig szerinte egyetlen módja a folytonos írásbeli és szóbeli gyakorlás, mely fokozatosan nehezebb tárgyakra kell, hogy vonatkozzék. A rhetorika anyagának illetően körvonalozása mutatja, hogy Fleury tanulmányi rendszerében e tantárgy tulajdonkép magasabb foka, mintegy betetőzése az anyanyelvi tanulmánynak, mely a stilisztikai készség többoldalú kifejlesztését célozza s ekként úgyszólván ráépül a szükséges tárgyak közt említett nyelvtani fokozatra.

Miután az eddigiekben vázlatosan megismertük Fleurynek a fiúgyermekre vonatkozó tanulmányi rendjét, vizsgálat alá vehetjük azt a fejezetet, melyben a leányoknak szánt oktatás anyagának megállapításával foglalkozik. Emlékeztünkbe kell itt idéznünk, hogy mennyire elhanyagolta ez a kor a nők szellemi kiművelését s nem fogjuk csodálni, hogy ezzel az erősen érvényesülő közfelfogással szemben Fleurynek sem volt bátorsága gyökeres újításokat javasolni. «Minden bizonnyal nagy képtelenségnek tűnnék fel — mondja az idevágó XXXVI. fejezetben —, ha azt kívánnám, hogy (a leányok) egyebet is tanuljanak mint katekizmust, varrást, éneket, táncot, divatos öltözködést és finom társas érintkezést, mert rendszerint ebben áll az ő egész nevelésük.» Mindazonáltal Fleury belátja, hogy a nevelésnek ez a köre nem elegendő, mert jóformán egészen híjával van a szellemi képzés tényezőinek. Ezért szükségesnek tartja, hogy a leányok is elsajátítsák a tanulmányok két első csoportját: a mindenkinek szükséges és a gazdagoknak szükséges tudnivalókat. Az egészségügyi ismeretek pl. képesítsék a nőket a helyes betegápolásra, melyre természetüknél fogva kiválóan alkalmasak. Azonkívül tanuljanak meg anyanyelvükön helyesen olvasni, írni s egy-egy levelet becsületesen

megfogalmazni. A háztartástanból pedig a férfiaknál többet kell tudniok a nőknek. Szükségük van végül jogi ismeretekre, hogy beleszólhassanak a család külső ügyeinek intézésébe, vagy hogy — ha özvegysegre jutnak — egészen maguk vezethessék gazdasági és vagyoni ügyeiket.

Önként értődik az egész mű szelleméből, hogy Fleurynek a nőnevelésre vonatkozó elmékedéseiben is az életrevalóság és hasznosság szempontja uralkodik. A nők általa tervezett szellemi képzésének nincs magasabb célja, mint hogy a leányból ügyes gazd'asszonyt neveljünk, ki okosan tudjon gazdálkodni. Éppen ezért — véleménye szerint — a nők bizvást ellehetnek idegen nyelvek, történelem és más tudományágak tanulása nélkül, mert «nincsenek hivatva — úgy mond — olyan életpályákra, melyeken ezek a tanulmányok szükségesek vagy hasznosak s e tanulmányokból legnagyobb részük csak hiúságot meritene. De azért mégis jobb volna — teszi hozzá —, ha ezeknek szentelnék pihenő óráikat, mintsem hogy regényt olvassanak, játsszanak vagy ruháikról és szalagjaikról beszélgessenek.» Mint e fejtegetésekből látjuk, bár Fleury nem zárkozhatott el teljesen korának azon közfelfogása elől, mely a nő szellemi képességeit oly kevésre becsülte és fejleszteni sem akarta, mégis el kell ismernünk, hogy a nőnevelésről táplált nézetei egészben véve némi haladást jelentenek a későbbi fejlődés felé.

V.

Talán mondanunk sem kell, hogy Fleurynek a nevelésre vonatkozó gondolatai, bármily eredetieknek látszanak is első tekintetre, nem jelentkezhettek megfelelő előzmények nélkül. Szorgos vizsgálódás és figyelmes összehasonlítás kiderítheti azokat a szálakat, melyek Fleuryt az előtte élt francia gondolkodókkal összefűzik s ekként a szellemi fejlődés folytonosságát jelölik.

Időrendben *Montaigne* az első, kinek hatása kétségtelenül megismerszik Fleury *Truitéjén*. Mindjárt a munka alapvető tétele, az életre előkészítő nevelés gondolata, megtalálható az *Essais*nek neveléssel foglalkozó részében. *Montaigne* nézete szerint sem tudós férfiak, hanem ügyes, életrevaló emberek képzése a nevelés célja (I. kv. XXV. fej.), ezzel a felfogással pedig szükségképen együtt jár az a követelmény, hogy a tanulmányokat az életben mutatkozó hasznuk szerint kell kiszemelni s a hasznosság elve csakugyan ki is van fejezve *Montaigne Essaisjében*. (I. kv. XXV. fej., 85. l.)*

* Idézem a P. Christian-féle kiadást: *Essais de Michel de Montaigne*. Paris, 1886. Hachette. 2 kötet.

A közös kiindulóponton kívül a tanterv részleteiben is nyomon kísérhetjük Montaigne elmékedésének szerzőnkre tett hatását. Így már a «nagy kételkedő» helyteleníti kora nevelésében az emlékezet túltengését az értelem és erkölcs fejlesztésének rovására s evvel szemben azt kívánja, hogy tanítsuk meg a gyermeket világosan, szabatosan gondolkodni és az erkölcs törvényei szerint cselekedni. Azok a fejtegetések, melyeket Fleury munkájában a józan ész pædagogiai szerepéről olvastunk, szintén ide nyúlnak vissza. Montaigne szerint is a filozófia, vagyis a gyakorlati józan gondolkodásnak mindenki által könnyen elsajátítható alkalmazása kell, hogy legyen a gyermek főtanulmánya. Tagadhatatlan egyezést állapíthatunk meg továbbá abban is, amit e két írónál a testi nevelésre vonatkozólag találunk. Montaigne is hirdeti a test ápolásának és fejlesztésének szükségességét s evvel kapcsolatban erősen hangsúlyozza a férfias erő és szívósság megszerzésének szolgálatában álló edzés principiumát.

Az életrevaló nevelés elvéből önként következik a gazdasági ismeretek rendkívüli fontossága. Montaigne tényleg megkívánja, hogy az érettebb gyermekeknek adjunk alkalmat gazdasági dolgaink intézésében való segédkezésre a végből, hogy később meg tudjanak a maguk lábán állni. (II. kv. VIII. fej.) Fleury pedig szóról-szóra ezeket mondja ide vonatkozólag: «Nagyon kívánatos volna, hogy az atya vonja bele fiát anyagi ügyeinek vezetésébe, kérdezze meg az előforduló dolgok felől véleményét, bizzon reá könnyebb feladatokat, adja át neki jószága valamelyik részének kormányzását s azután kérje tőle mindezt számon.» (XXV. fej.) Figyelmet érdemel végül Montaigne és Fleury nézeteinek találkozása az élet iskolájának hangoztatásában. Mindketten úgy vélekednek, hogy az élet számára magából az életből kell és lehet tanulni, nem pedig az iskola négy fala között, a könyvek holt betűiből. Szükséges ennél fogva, hogy a gyermek állandóan és minél különfélébb emberek társaságában forgolódjék.

Aki ezeket a reformgondolatokat, bárha csak mellékesen és sok egyébre vonatkozó szellemes ötletei között kevésbé feltűnő módon, már a XVI. században kifejezte, méltán tekinthető a következő korszak pædagogiai felfogása előhírnökének, kinek egyes megjegyzései az irodalommal foglalkozók szűkebb körében már egyengették a talajt a jövő fejlődés számára.

Mindezek az egyezések azonban nem lényegbe vágók. Valóban mély hatást tett Fleury egész egyéniségére *Descartes*, a XVII. század nagy gondolkodója. Főképen filozófiai rendszerének alapelveivel hatott a pædagogia fejlődésére, de a műveiben helyel-közzel elejtett s a nevelésre és oktatásra vonatkozó gondolatainak nyomát is föllelhetjük Fleury munkájában. Éppen nem kell azon csodálkoznunk, hogy Fleury,

a buzgó pap, ez új szellemi irány híveinek táborába szegődött. Hiszen az udvarban, főhivatalokban, szerzetes rendekben mindenütt akadtak Descartes rendszerének pártolói, sőt a szalonokban is divat volt az új világnézetről eszmecsereket folytatni. Igaz, hogy a francia egyetemek és a jezsuiták teljes erejükből küzdöttek ellene; ámde mellette volt minden, ami a haladás jegyében állott: az egész Oratorium és Port-Royal, nem is szólva Bossuetről és Fénelonról, a fejedelmi sarjak nevelőiről.

A gondolkozó észnek minden más fölé helyezése Descartes filozófiai rendszerének az az alapeszméje, mely nagy átalakító hatását a nevelés történetében is éreztette. Tényleg azt látjuk, hogy ez az alapelv a nevelésre alkalmazva Fleuryben találja első elméleti szószóelőját. A *Traité* fejtegetéseinek elemzése közben nem egyszer volt alkalmunk tapasztalni, hogyan okolja meg Fleury az észszerűség alapjára helyezkedve elvi álláspontját. Csak vissza kell idéznünk a tanulmányok felosztásának és kiszemelésének szempontjait, valamint a különböző műveltségi fokozatok felállításának igazolását, s azonnal világos lesz előttünk, hogy Fleury e gondolatokban kétségtelenül szoros kapcsolatot mutat Descartes rationalista világfelfogásával. A ratiónek az egész nevelés uralkodó eszméjévé, mintegy sarkpontjává tétele legjobban kitűnik abból, hogy Fleury a logikát és metafizikát, vagyis a józan gondolkodás megtanulását, a mindenkinek szükséges tárgyak közé sorolja, sőt bizonyos tekintetben még az erkölcstannak is elébe teszi, mert — úgymond egészen Descartes szellemében — «az erkölcstannak sem lehet más szilárd alapja, amennyiben az az észről függ és nem a természetfölötti hittől.» (XIX. fejelet.) Egyébiránt Fleury határozottan kifejti, hogy mindenféle tanítással a józan ész, belátást és ítélőképességet kell a gyermekben kifejleszteni. (XXV. fejelet.)

Félreismerhetetlen Fleurynek az előtte élt gondolkodóktól való függése az egészségtani ismeretek szükséges voltának hangsúlyozását illetőleg. Erre nézve u. i. már Descartes így okoskodik: Az egészség az embernek minden más földi jónál drágább kincse, melyet sokkal könnyebb volna megőrizni, ha megtanulnók, hogy mi a különféle betegségek oka és orvossága. (V. ö. a *Discours de la méthode* IV. részét és a *Principes de la philosophie* előszavát.) De talán mindennél szembeszökőbb módon bizonyítja Descartes hatásának erejét a történelemnek és természettudományoknak az az egymással ellenkező értékelése, mellyel Fleury tantervének elemzése alkalmával megismerkedtünk. Az emberiség szellemi fejlődésének történetéből ismeretes, hogy a rationalis korszakok, egyéni álláspontjukból kifolyólag, nem méltányolják a történelmet, mint az emberiség mai állapotának a fejlődés alapján való megértetőjét s ennél fogva történeti belátás meg-

teremtőjét. Mindent az ésből akarnak magyarázni és semmit sem szeretnek a multból leszámaztatni. Könnyen megfeyjthető jelenség, hogy a hagyománytól magát függetlenített ész saját erejében elbizakodva a multat nem tudja megbecsülni és mások gondolatmunkájának eredményeit semmibe sem véve, minden dolog megtélésében egyedül saját belátására támaszkodik. Ez általános szellemi irányzat befolyásának kell tulajdonítanunk, hogy a történelem oly alárendelt szerepet játszik Fleury tanulmányi rendszerében s csupán az a kicsiny rész vétetik fel belőle, melyet gyakorlati szempontból értékesnek lehet tekinteni.

Ugyancsak Descartesra kell visszavezetnünk Fleurynek a természettudományi ismeretek iránt tanúsított nagyfokú érdeklődését. Mint tudjuk, Descartes nemcsak hogy előbbre vitte a természettudományok egyes ágait: a fizikát, biológiát, mechanikát, hanem egyszermind filozófiai elmélkedését a természettudományok egész körére kiterjesztette. Ha nem tévesztjük szem elől Descartesnak a természettudományokhoz való vonzódását és egész tudományos munkásságának erősen természettudományi színezetét, egyszerre megmagyarázódik előttünk az az érdekes jelenség, hogy Fleury tanterve a természettudományi oktatásnak már a XVII. században nem csekély fontosságot tulajdonít.

Hasonlóképp érdekes összehasonlításokra nyílik alkalom egyfelől Fénelonnak a nevelésről frott műve (*De l'éducation des filles*. 1687),* másfelől Fleury *Traitéje* között. Mindenekelőtt megállapítható, hogy Fénelonnál is megvan a gyakorlati hasznosság és élethivatásra való előkészítés gondolata. Önkéntelenül a Rousseau-féle «à quoi cela est-il bon?» jut eszünkbe, midőn Fénelon (16. l.) azt mondhatja a gyermekkel: «A quoi sert... d'apprendre toutes ces choses?» Mire jó mindezen dolgokat megtanulni? Ezt a kérdést kell — így okoskodik Fénelon — a tanulmányok kiszemelésében irányadó szempontnak tekinteni s ebből kifolyólag minden gyermeknek azon ismereteket elsajátítani, melyek választandó életpályáján hasznára fognak válni.

További vizsgálódás arra is rávezethet bennünket, hogy e két fró pädagogiai elmélkedéseinek nemcsak alapgondolata azonos, hanem a részletekben is igen számos egyezés állapítható meg, melyekben a kifejezés módja is csaknem ugyanaz. Így, hogy csak a legfeltűnőbbeket említsük, mindaz, amit Fleurynél az élő példa nevelő értékéről, a benső, szívbeli vallásosságról, továbbá az anyanyelv és gazdasági ismeretek tanításáról hallottunk, különböző helyeken elszórva Fénelon munkájában is feltalálható. Figyelmet érdemel az is, hogy a Fleury

* Egy 1864-i kiadást idézek: Paris, Firmin Didot.

Történelmi katekizmusáról nagyon elismerő hangon nyilatkozik Fénelon: a vallástan anyagát egyenesen ebből a könyvből akarja taníttatni, még pedig az előszóban Fleury által körvonalozott módszer alapján.

Lehetetlen végül észre nem vennünk, hogy Fénelonnak a leányok oktatásáról szóló fejtegetései szintén emlékeztetnek arra, amit Fleury értekezésében olvasunk. Általánosságban a tudománnyal szemben Fénelon bizonyos tartózkodást ajánl a nőknek. Mivel az ő hivatásuk a gyermeknevelés és házvezetés, ehhez képest tanulja meg a leány a vallástanon kívül anyanyelve helyesírását és nyelvtanát, a közönséges számtan négy alapműveletét, a főbb jogi ismereteket és részletesen a gazdaságtan, illetőleg háztartástan körébe vágó tudnivalókat. Ezek az ismeretek feltétlenül szükségesek jövőendő életpályáján, de nem fölösleges — úgy vélekedik — a jó könyvek olvasása sem, minők a görög és római történelem, esetleg Franciaország és a szomszéd népek története. Az olasz és a spanyol nyelv tudása már veszedelmes a leányokra nézve e nyelvek irodalmának egyes termékei miatt. Ezek helyett ajánlatosabb a latin nyelv tanulása, ha valamely leánynak van rá tehetsége. Bizonyos óvatosságot szem előtt tartva megengedhetjük végül a nőknek — Fénelon szerint ² az ékeesszólással, költészettel, zenével és festéssel való foglalkozást is.

Mint ezekből láthatjuk, mindkét író még elég szerény tanulmányi kört szán a leányoknak, mindkettőnek idevágó nézetein nagyon felismerhető a kor általános felfogása a nő hivatásáról és neveléséről. Mindamellett nem lehet tagadni, hogy a nemesebb irány jelei már mindkettőben feltűnnek, mert egészben véve mégis sokkal több az, amit e két író szerint a leánynak tanulnia kell, mint amennyit abban a korban az emberek nagy többsége elégségesnek ítélt. Főleg Fénelonról mondhatjuk, hogy a nők művelődésének körét aránylag jelentékenyen kitágítja.

VI.

Speciális nemzeti szempontból különös érdeklődésre tarthat számot az a nevezetes körülmény, melyet Dr. Fináczy Ernő emelt ki először,* hogy Fleury pædagogiai elmélkedésének a magyar neveléstörténetre is volt hatása. A XVIII. század második felében — úgy látszik — sokat olvassák hazánkban a *Traitét*, mert magyarországi kiadása ez idő tájban jelenik meg. A nagyszombati utánnymatból következtethetjük, hogy a művelt körök általában érdeklődtek e mű

* *A magyarországi közköztetés története Mária Terézia korában.*
II. k. 206. l.

iránt; az pedig a tartalmi elemzésből is kétségtelennek látszik, hogy az 1777-ben kiadott *Ratio Educationis* és Fleury munkája között határozott eszmei közösség áll fenn. Miután fentebb a mű tartalmát elemeztük és a reá ható tényezőket felfejtettük, immár a magyarországi tanügyi reformmunkálat és Fleury *Traitéje* közt mutatkozó eszmei rokonságot fogjuk röviden megvilágítani.

E rokonságnak legszembeszökőbb bizonyítéka, hogy a *Ratio Educationis* szerzői teljes egészében átvették Fleurynek egész pädagogiai felfogására jellemző hasznossági alapelvét s a tanulmányok osztályozásának és kiszemelésének megejtésében irányadó szempontul fogadták el. Nincs a *Rationak* úgyszólván egyetlen lapja, melyen szemünkbe ne ötlenének efféle kifejezések: «communis vagy futuræ vagy quotidianæ vitæ usus, utilitas, emolumentum». Minden egyes iskolánem jellemzése, minden tantárgy fölvételének okadatolása közben ismételten hangsúlyozva látjuk a műben az ismeretek gyakorlati hasznának s az életrevaló nevelésnek szempontját. Nem hiányzik továbbá a rendi társadalmakat jellemző felfogás sem, mely a tanulmányok minőségét és mennyiségét a társadalmi álláshoz szabja.

Ez álláspontból, mely a *Ratio Educationis* egész tantervi részén mint a műnek egyik fő jellemvonása végigvonul, önként következik, hogy a *Ratio Educationis* szerzőinek is osztályozniok kellett az ismeretek rengeteg halmazát. A hasznosság ugyanis rendkívül viszonylagos fogalom s míg egyfelől nagyon kevésre szorítható az olyan ismeretek száma, melyek minden emberre nézve kivétel nélkül hasznosaknak minősíthetők, addig másfelől alig lehet elgondolni olyan tanulmányt, mely bizonyos körülmények között és bizonyos egyéneknek hasznára ne válhatnék. Éppen ezért a hasznosság elvét valló minden pädagogus abba a helyzetbe kerül, hogy szemben találja magát az ismeretek roppant nagy tömegével, melyeket gyakorlati alkalmazhatóságuknál fogva okvetetlenül fel kell vennie időbeli korlátoknak alávetett tantervébe. E helyzetben pedig nem tehet egyebet, mint hogy hasznossági fokozatokat állapít meg a különböző ismeretfajok között, rangsorozza őket gyakorlati értékük szempontjából s a viszonylag hasznosabb ismeret számára tágabb helyet jelöl ki tanulmányi rendszerében. Ily módon oldotta meg nehéz földadatát az első gyakorlati célokat szolgáló tanterv készítője, Fleury s ezzel a fogással volt kénytelen magán segíteni a *Ratio* gyakorlati szellemű tantervi részének szerzője is, hogy a hasznos ismeretek útvesztőjében eligazodhassék. Mint az előzőkből már tudjuk, Fleury a tanulásra érdemes tantárgyakat négy kategóriába osztotta, a *Ratio* szerzője ellenben csak három csoportot különböztet meg. Az elsőbe sorozza a mindenkire nézve szükséges ismereteket, a másodikba pedig a mindenkire

nézve hasznos ismereteket, melyek együtt teszik a kötelező rendes tárgyak csoportját. A harmadik osztályba kerülnek végre a rendkívüli tantárgyak, melyek csupán egyesekre nézve hasznosak.

A *Ratio* egész tantervi kiszemelésében uralkodó ezen alapgonddal közösségéből merített érünk bizonyító erejét nem gyöngítik azok az eltérések, melyek a különféle tantárgyak hasznossági fokának megállapításában s ebből kifolyólag magasabb vagy alsóbb rendű ismeret csoportba osztásában a *Ratio* és Fleury tanterve között mutatkoznak. E különbségek egyrészt u. i. igen könnyen meg lehet magyarázni, pl. a latin és német nyelvnek az első csoportba sorozását speciális hazai viszonyainknál fogva magával a hasznosság szempontjával, hiszen a *Ratio* szerzője egész kis elmékedéseket szentel e nyelvek gyakorlati fontosságának megvilágítására. Ugyancsak a gyakorlati felfogás birta rá a *Ratio* tantervének készítőjét a hazai nemzetiségi nyelveknek a rendkívüli tárgyak sorába való fölvételére. Az eltérések másik részét pedig eléggé megérteti a *Traité* megjelenésétől a *Ratio* kiadásáig lefolyt majdnem száz évi időköz. A két tanulmányi rendszert összehasonlítva azonnal szemünkbe ötlük, hogy általánosságban a *Ratio* tantervi részének szerzője által mindenkire nézve szükségeseknek vagy hasznosoknak tartott ismeretek száma jóval nagyobb, mint amennyit Fleury tantervében hasonló szempontból kijelölve találunk, de a *Ratio* megállapította elemi oktatás tágabb körének megítélésében sem szabad meglepednünk arról, hogy már egy egész századdal előbbre vagyunk.

Tudva azt, hogy Fleury munkája és hazai oktatásügyünk történelmi nevezetességű codexe épen a leglényegesebb pontokban ennyire összefügg, nem fog meglepetést kelteni az sem, ha az egyes tárgyakhoz fűződő elmékedések is mindakettőben ugyanazt a gyakorlati szellemet lehelik. A *Ratio* egész iskolai szervezetének tagolásában a hasznossági szempont volt irányadó, azonkívül minden egyes tárgy anyag részleteinek kiszemelése s feldolgozás módja is folyton tekintettel kíván lenni a mindennapi életben való alkalmazásra. Ez a szándék tűnik ki a *Ratio* szerzőinek a számtan, latin nyelv, természetrajz, történelem, geometria és jogi ismeretek tanítására vonatkozó fejtegetéseiből, melyek mind erősen emlékeztetnek Fleurynek idévágó nézeteire. Meg kell még említünk, hogy az erkölcsi nevelésben a *Ratio* szerzői is nagy súlyt helyeznek az élő példa szerepére, valamint a testi nevelést is, noha bizonyára nemcsak Fleury, hanem Rousseau és a philanthropisták hatása alatt,* fontosságához mért figyelemben részesítik.

* V. ö. Dr. Fináczy Ernő id. m. II. k., 225. l.

Nem tehetem végül, hogy ne utaljak arra a meglepő találkozásra, mely egyebek közt szintén amellet tanuskodik, hogy a *Ratio Educationis* szerzői szoros kapcsolatban állanak a XVII. századi franciaországi pädagogiai újító mozgalmakkal, tehát magával Fleuryvel is. Wallon de Beaupuis mondja a Port-Royal tanáiról, hogy a gondjukra bizott ifjúságot «mintegy drága létének tekintették (*dépôt précieux*), melyet Isten valamikor rettenetesen számon fog tőlük kérni.»* Ugyanez a gondolat a jellemző kifejezésekkel együtt megtalálható a *Ratióban* is: «Cum pubes omnis, hoc est, spes totius Reipublicæ, ac depositum pretiosissimum fidei Magistrorum concredat . . .» (99. l.), és «. . . de qua (institutione) severam aliquando rationem DEO reddituros sese esse noverint.» (81. l.)

Vizsgálódásunk eredményein még egyszer végigpillantva, kísértsük meg röviden összefoglaló jellemzését adni Fleury apát pädagogiai munkásságának.

Fejtegetéseink során egy olyan férfúval volt alkalmunk közelebről megismerkedni, ki szereplésével több oknál fogva magára vonja a neveléstörténettel foglalkozók figyelmét. Ilyen mindenekelőtt az a nevezetes jelenség, hogy Fleuryben kell látnunk azt a gondolkodót, ki Descartes filozófiai álláspontját a maga egészében pädagogiai téren először alkalmazta. Ebből folyik a másik, nagyon figyelemreméltó körülmény, Fleury munkájának teljesen elméleti jellege. Egészen a rationalis világfelfogás eszmekörében élve, Fleury nem tekinthette észszerűnek a korabeli nevelés- és oktatásnak történeti fejlődés eredményeképen létrejött állapotát s nem is indulhatott ki fejtegetéseiben a nevelés tényleges rendjének vizsgálatából, hanem — igazi filozófus módjára — semmiféle fennálló intézményt tekintetbe nem véve, hagyománnyal és tekintéllyel — miként mestere — nem törődve, tisztán a józan gondolkodás sugallatát követve elmélkedik a nevelés kérdéséről s igyekszik egy olyan alapelvet találni, melyre nevelési rendszerét biztosan fölépíthesse. Noha magát az alap gondolatot, melyet Fleury egész pädagogiai felfogásának mozgató eszméjévé tett, Montaigne fejezte ki először s noha a részletekre vonatkozó nézeteinek egyrészét is előtte élt gondolkodók elmékedéseiből merítette, mégis Fleuryé marad az érdem, hogy a korábbi alkalomszerű pädagogiai reformtörekvések nyomán egységes nevelési rendszert alkotott, melyen az észszerűség szempontjából megállapított alapeszmét: az életrevaló, világi nevelés gondolatát, öntudatosan és következetesen végig vezette.

* Idézi Sainte-Beuve, *Port-Royal*. Paris, 1878. Hachette. III. k., 485. l.

E rendszer utilitarius alapjának helyességére nézve eltérhetnek a vélemények. Mi sem hisszük, hogy a hasznosság szempontjának ily erős hangsúlyozása vezető elve lehessen egy nemes erkölcsösségre célzó pädagogiai elméletnek. De a mondottakból mindenesetre kiderül, hogy Fleury apátot, mint pädagogiai elmélkedőt, sokkal jelentősebb hely illeti meg a nevelés történetében, mint aminőt eddig szántunk neki. Ez értekezésnek főcélja volt ennek a jelentőségnek — a *Traité* lehető részletes elemzése segítségével — erősebb hangsúlyozása és megértetése.

NAGY JÓZSEF.

A KÖZSÉGI SZOCIALPOLITIKA KÖVETELÉSEI AZ OKTATÁSÜGY TERÉN.

(Az idevágó újabb német művek ismertetése.)

(Befejező közlemény.)

9. A nép képzése. (*Volksbildung.*)

Azokkal a községi tagokkal szemben is, kiknél már nem lehet alkalmazni a művelődésre, a képzésre a *kényszert*, — a városnak messzeható kötelmei vannak a képzés terén. A közigazdasági munkaképesség emelése, a valójában közveszélyes, de önelégült félműveltség leküzdése, az alkoholizmus visszaszorítása, a kriminalitas csökkentése: ezek azon magas értékek, amiknek kivívására törekedni kell e téren.

A legtöbb német községnek *népkönyvtáraitra* fordított kiadásai még elégteleneknek mutatkoznak. A legtöbbet tett e téren *Mannheim*. De itt is a város sajtójából csak oly költséget fordított népkönyvtárakra, melyből évenként és fejenként a lakosságra csak 2·22 pfennig esett. Azután következik *Freiburg i. B.* 1·90 pfenniggel, *Breslau* 1·82, *Kassel* 1·67, *Frankfurt a. M.* 1·33, *Düsseldorf* 1·26, *Wiesbaden* 1·23 pfenniggel. És ezek azok a nagy városok, melyek legtöbbet adnak ki könyvtárakra. Most pedig hasonlítsuk össze mindezeket a tudományos könyvtárakra fordított költségekkel. E téren a lakosságra fejenként és évenként *Breslau*-ban 11·74, *Frankfurt a. M.*-ban 27·51, *Cölnben* 30·67, *Mainz*-ban 42·50 pfenniget! Bármennyire becsüljük is nagyra a tudományos könyvtárak értékét a községi életben, az imént jelzett számok között kirívó a visszás arány!

Már azáltal is sokat lehetne javítani a helyzeten, ha a meglévő s részben igen jelentékeny könyvkincseket a nyilvánosság számára az eddiginél nagyobb mértékben hozzáférhetőkké és így hasznosabbakká tennők. *Hamburg* nagy városi könyvtára p. o. 500,000 kötet könyvvel bír és a könyvek kikölcsönzésének száma az egész évben